

Nadja Zgonik, Ljubljana
STERNENOVA SLIKA »1575«,
REDEK PRIMER ZGODOVINSKEGA
SLIKARSTVA NA SLOVENSKEM

Zgodovinsko slikarstvo si v slovenski likovni umetnosti nikoli ni pridobilo prav pomembnega mesta. V devetnajstem stoletju, ko se je pojavilo po Evropi, kulturno-politične okoliščine zanj na Slovenskem še niso dozorele, v dvajsetem pa ga zaradi razvoja v umetnosti ni bilo več mogoče prav aktualizirati. Slovenski slikarji, ki so si takrat kljub temu vzeli za izziv naslikati zgodovinsko temo, so vedno trčili ob problem, katerega od dogodkov iz narodove zgodovine izbrati. Slovenci se praviloma opredeljujemo kot kulturni narod, iz česar je mogoče sklepati, da teme iz kulturne zgodovine nadomeščajo politične v upodobitvah zgodovinskega žanra. Med kulturnimi vsebinami so kot narodno konstitutivne obveljale predvsem tiste s področja jezika in književnosti, saj je zunanji znak nacionalne identifikacije gotovo vedno in povsod najprej jezik. Vse to se najbolj nazorno kaže na področju spomeniške plastike, kjer prihaja velika večina upodobljenecv iz književnih vrst. Prvih spomenikov Slovenci tako nismo postavljali politikom in vojskovodjem, pač pa književnikom, in že kmalu, za Vodnikom, Levstikom in Prešernom, je prišel na vrsto tudi Primož Trubar ter postal ena priljubljenejših figur zgodovinske portretne plastike in slikarstva. Svoj prvi spomenik v Ljubljani je dobil leta 1910 (začet je bil leta 1908), njegov avtor je bil kipar France Berneker. Slovenski protestantski pisci so se s tem začeli uveljavljati kot pomemben narodnozgodovinski motiv v slovenski likovni umetnosti. V njej bi tako našli še precej Trubarjevih upodobitev, kiparskih (Lojze Dolinar, Ivan Napotnik, Tone Kralj, France Gorše, Boris Kalin ...), slikarskih (Ivan Grohar, Miha Maleš, Fran Tratnik ...) in grafičnih (predvsem Maleš in drugi). Poleg tega so si dogodki, povezani z zgodovino slovenske knjige, pridobili status ustanovnih dejanj narodovega bivanja. Trubarjev prispevek k slovenski kulturi ilustrirajo prizori, kot so jedkanica Saše Šantla *Trubar v tiskarski delavnici* iz leta 1942¹ ali pa Maleševa *Prva slovenska knjiga 1551*, risba, jed-

¹ Hrani Narodna galerija Ljubljana.

kanica in monotipija iz leta 1951,² ko je bilo proslaviti štiristoto obletnico dogodka. Redko upodobitev motiva iz zgodovine slovenske književnosti, ki prikazuje izjemen založniški podvig, poseben po tem, ker se v njem uresničitev pomembnega kulturnega dejanja poveže z njegovim ekonomskim ozadjem, predstavlja Sternanova slika *1575*, ki jo hranimo v zbirki Galerije Akademije za likovno umetnost v Ljubljani.

Za Razstavo slovenskega novinarstva,³ ki je leta 1937 med 1. in 12. septembrom potekala na Ljubljanskem velesejmu v počastitev »140-letnice prvega pravega časnika na slovanskem jugu, Vodnikovih ‚Lublanskih Noviz‘ in tridesetletnice pričetkov organizacije slovenskih poklicnih novinarjev«, kot napiše Ante Gaber v *Kroniki slovenskih mest*,⁴ je Sternan naslikal dve monumentalni sliki, veliki 2 krat 3 metre, s ključnima prizoroma iz slovenske književne ali bolje tiskarske zgodovine. Verjetno je, da je Sternenu kdo od organizatorjev pripravil ikonografski program, morda bi lahko ugibali, da je bil to prav Ante Gaber, s katerim sta prijateljevala od škofjeloškega obdobja v letih 1906 in 1907 dalje. Gaber omenja, da sta sliki nastali nalašč za razstavo, za katero so svoja dela prispevali tudi drugi slovenski umetniki,⁵ in opiše motiv: »Na prvi sliki ‚leta 1575.‘ v svoji tiskarni tiskar Janž Mandeljc z Jurijem Dalmatinom izroča mecenu slovenske knjige Janžu Kislu, graščaku s Fužin in ustanovitelju papirnice, prvo v Ljubljani tiskano slovensko knjigo, njemu posvečeni Dalmatinov prevod ‚Jezusa Siraha‘. Nasproti skupine ljubljanskih, za slovenski jezik vnetih veljakov, pa ob oknu prisostvujeta zgodovinski svečanosti rektor Adam Bohorič in mecenov sin Jurij Kisel z odtisom svojega letaka ‚Herbarta Turjaškega življenje in smrt‘, ki je prvo v Ljubljani latinsko in tudi v nemškem prevodu natisnjeno novinsko delo domačega pisca«. ⁶ Na drugi Sternanovi

² Vse hrani Galerija Miha Maleš v Kamniku. Za podatek se zahvaljujem Barbari Savenc.

³ Ob razstavi je kot spremna publikacija izšla bibliografija prvih 140-ih let izhajanja slovenskih časnikov in časopisov. Janko ŠLEBINGER, *Razstava slovenskega novinarstva*, Ljubljana 1937.

⁴ Ante GABER, *Razstava slovenskega novinarstva*, *Kronika slovenskih mest*, V/1, 1938, pp. 26–35.

⁵ Gaber omenja kiparje Toneta Kralja, Nikolaja Pirnata, Lojzeta Kogovška in slikarja Rajka Šubica. Pri postavitvi razstave sta sodelovala arhitekta Jože Plečnik in Jože Mesar. Ibid., p. 32.

⁶ Ibid., p. 31.

1. Matej Sternen, 1937 – *Ljubljanski tiskar Mandelj z Jurijem Dalmatinom izroča mecenu Kieslu odtis prve slovenske knjige*, 1937, osnutek za fresko, Galerija ALU, Ljubljana (repr. iz: *Kronika slovenskih mest*, V/1, 1938, p. 32)

sliki 1797, ki velja za izgubljeno, kakor je tudi prva, dokler je nisem leta 2002 odkrila v kleti ALU,⁷ je bil upodobljen motiv, ko tiskar Egger prinaša baronu Zoisu in njegovemu krogu krtačni odtis prve številke Vodnikovih *Lublanskih Noviz*.⁸ Reprodukiji obeh slik sta bili objavljene že avgusta leta 1937 v prilogi dnevnika *Jutro Življenje in svet*,⁹ avtor

⁷ Sliki nista navedeni v seznamu del v katalogu pregledne razstave Mateja Sternena iz leta 1976. *Matej Sternen. Retrospektivna razstava 1870–1949* (Ljubljana, Moderna galerija, 23. 12. 1976–13. 2. 1977, ed. Jure Mikuž), Ljubljana 1976.

⁸ Gaber tudi to sliko v že omenjenem članku natančneje razloži: »Na drugi sliki smo pa spet priča, ko Žigo barona Zoisa in njegovega prijatelja Valentina Vodnika ter nakeljskega dekana Julija Japlja ‚ob novem letu 1797.‘ presenetita nadzornik Blaž Kumerdej in njegov svak, tiskar Friderik Egger s krtačnim odtisom 1. številke ‚Lublanskih Noviz‘. Glej, pravkar sluga postavi na mizo vino in potico, toda Vodnik se postavi: ‚Sa nov let potize / She take ni blo!‘« GABER 1938, cit. n. 4, p. 31.

⁹ *Življenje in svet*, X/22, 1937, pp. 164–165.

2. Matej Sternen, 1797 – *Tiskar Egger prinaša baronu Zoisu in njegovemu krogu krtačni odtis Vodnikovih „Lublanskih noviz“*, 1937, osnutek za fresko, nahajališče neznano (repr. iz: *Kronika slovenskih mest*, V/1, 1938, p. 32)

fotografij je bil Fran, danes bolj znan kot Čoro Škodlar,¹⁰ in ju je torej mogoče datirati v prvo polovico leta 1937, v čas priprav na razstavo.

Veliki слиki sta bili zasnovani kot osnutka za monumentalni freski, zato sta slikani hitro, v tehniki tempere na juto, pri čemer so nanosi barve na določenih mestih debelejši, skoraj pastozni, opuščena je nadrobna obdelava detajlov.¹¹ Ante Gaber je v svojem besedilu apeliral na javnost, da bi se našel mecen za sodobni čas, ki bi Sternenu

¹⁰ Čoro Škodlar je bil v tistem obdobju zaposlen kot fotoreporter pri Jutru. Franc FABEC, Dejan VONČINA, *Slovenska odporniška fotografija 1941–1945*, Ljubljana 2005, p. 218.

¹¹ Natančna izmera slike 1575 je 219 x 298,5 cm. Ko je bila najdena, je bila brez podokvirja, spravljena v zvitek z licem navznoter. Na ALU se je junija 2005 začel postopek njenega restavriranja, za katero je zaenkrat prispevalo del sredstev Ministrstvo za kulturo RS. Ko bo postopek dokončan, bomo sliko začasno posodili kakšni od javnih ustanov, dokler ne bo mogoče v novo zgrajenih prostorih treh akademij, ki se nam obeta-jo, postaviti zbirko Galerije ALU.

3. Matej Sternen, 1575 – *Ljubljanski tiskar Mandelj z Jurijem Dalmatinom izroča mecenu Kieslu odtis prve slovenske knjige*, 1937, osnutek za fresko, Galerija ALU, Ljubljana (stanje pred restavriranjem)

naročil, naj freski naslika v palači nove Univerzitetne knjižnice,¹² ki so jo prav takrat gradili.

Sternen je bil med vsemi slovenskimi slikarji najboljše pripravljen na monumentalno stensko sliko. Po študiju slikarstva na Akademie der bildenden Künste na Dunaju je v študijskem letu 1898/99 obiskoval še specialko za zgodovinsko slikarstvo pri profesorju Kasimirju Pochwalskem, približno v tistem času se je že začel ukvarjati tudi z restavracijstvom.¹³ Malo preden se je poizkusil v zgodovinskem žanru,¹⁴

¹² GABER 1938, cit. n. 4, p. 32.

¹³ France STELÈ, Matej Sternen. Slikar in restavracijst, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. s. I, 1951, p. 196; Jure MIKUŽ, Življenjski podatki, *Matej Sternen. Retrospektivna razstava 1870–1949*, cit. n. 7, p. 119.

¹⁴ Na tem mestu bi veljalo zaradi reprezentativnosti in javne namembnosti omeniti približno soroden slikarski izziv. Sternen je leta 1900 naslikal paradni portret cesarja Franca Jožefa na konju po naročilu, ki ga je dobil od Mestne občine ljubljanske. Ibid.; Breda ILICH-KLANČNIK, Slikar Matej Sternen. Oljno slikarstvo, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. s. XIII, 1977, p. 18.

je prvič dobil naročilo za monumentalno stensko poslikavo stropa frančiškanske cerkve v Ljubljani.¹⁵ Na Slovenskem si je v tem času slikarstvo velikih dimenzij še vedno lahko privoščila predvsem cerkev in v tridesetih letih je izbor umetnikov, ki so delali zanjo, dosegel enega od zgodovinskih vrhuncev. Mednje so se uvrščali Jože Plečnik in Ivan Vurnik na arhitekturnem področju, na kiparskem pa brata France in Tone Kralj, ki sta delovala tudi kot cerkvena slikarja. Poleg Sternena velja omeniti vsaj še Miho Maleša in predvsem Heleno Vurnik, slikarko, ki je svojo kariero skoraj v celoti posvetila področju modernega cerkvenega slikarstva.¹⁶

Matej Sternen se je v svojem dolgoletnem restavratorskem delu izmojstril v slikarski tehnologiji, naučil se je obvladovati monumentalni format, hkrati pa je bil kljub utesnjujočemu delu po naročilu sposoben ohraniti neposrednost poteze in svežino barvnega izraza. Potem ko je med letoma 1934 in 1936 izvedel naročilo za freskantsko poslikavo stropa prezbitarija in glavne ladje frančiškanske cerkve v Ljubljani, ga je hvalil celo France Mesesnel, ki ni kar tako razdajal lepih besed, da mu je uspelo ustvariti »dekoracijsko delo, ki ni le njegova samostojna stvaritev, temveč tudi delo svojega časa«.¹⁷ Tudi ko je bil Sternen s slikami, dvema prenosnima freskama in fotografskimi posnetki prej omenjene stropne poslikave izbran kot edini slikar za predstavitev v jugoslovanskem paviljonu na kontroverzni Exposition Internationale des Arts et des Techniques dans la Vie Moderne v Parizu leta 1937, je kritik, ki je v *La revue moderne illustrée des arts et de la vie* poročal o jugoslovanskem paviljonu, v Sternenu prepoznal mojstra

¹⁵ France STELÈ, Marijino vnebovzetje pri frančiskanah, *Kronika slovenskih mest*, II/3, 1935, pp. 221–226; Id., Marijino kronanje pri frančiskanah v Ljubljani, *Kronika slovenskih mest*, IV/1, 1937, pp. 32–39.

¹⁶ Cerkevni umetnosti od začetka 20. stoletja dalje je bila posvečena Razstava sodobne cerkvene umetnosti, ki je bila organizirana ob II. evharističnem vsejugoslovanskem kongresu v Ljubljani leta 1935, postavljena pa je bila v prvem nadstropju uršulinskega samostana v Ljubljani. France STELÈ, Razstava sodobne cerkvene umetnosti, *II. evharistični kongres za Jugoslavijo v Ljubljani 1935*, Ljubljana 1936, pp. 596–601.

¹⁷ France MESESNEL, Matej Sternen, *Umetnost in kritika* (ed. Luc Menaše), Ljubljana, 1953, p. 190. Besedilo je prvič izšlo v beograjski reviji *Umetniški pregled*, III/10, 1940, pp. 289–293.

stenske dekoracije velikega sloga in umetniško moč, v kateri je mogoče zaznati odbleske največjih genijev renesanse.¹⁸

Sternenov poskus zgodovinske slike tako lahko časovno umestimo za njegovo poslikavo stropa frančiškanske cerkve – glavšina je nastala leta 1935 –, na kar se je pripravljalo leto poprej v Benetkah, kjer je študiral beneško slikarstvo, posebej stropni iluzionizem.¹⁹ Zatem, leta 1938, je delal na Dolenjskem; restavriral v Grmu pri Novem mestu, potem v Gracarjevem turnu,²⁰ jesen leta 1939 in čas od pomladi pa do pozne jeseni leta 1940 pa je preživel v Mariboru,²¹ kjer je v mestnem gradu, ki so ga takrat preurejali v muzej, hkrati restavriral viteško dvorano in za klet zasnoval prizore iz zgodovine in življenja mesta Maribora in njegove okolice.²² To je bil Sternenov drugi poskus zgodovinskega, tokrat bolj dekorativno obarvanega žanra, vendar so freske, ki so bile ob nastanku odmevne, zdaj pa so pod beležem, tokrat delovale medlo, neizrazito in brez nekdanje velikopoteznosti ter izraznosti. Morda so bili razlogi za to v drobljenosti motivov, ki jih je narekovala arhitekturna oblikovanost kletnih prostorov, v topografskih in narodopisnih zahtevah pri oblikovanju motivov, pri čemer naj bi se Stern pritoževal predvsem nad nasilnim historiziranjem prizorov in si želel slikati utrip sodobnega časa.²³ Vsiljivo deluje tudi dekorativno uporabljeno zaključevanje likovnega polja z napisnim trakom z verzom. Morda pa se mojstru poslikava kleti, namenjene gostinstvu, preprosto ni zdela dovolj reprezentativna naloga, da bi ga slikarsko pritegnila. Mladi mariborski slikarji so poslikavo slovitega mojstra občudovali, pa hkrati obžalovali, da niso z natečajem, ki ga za poslikavo ni bilo, tudi sami dobili možnosti za slikarsko zasnovo velikih dimenzij.²⁴

¹⁸ R. SERLANGES, Exposition Internationale des Arts et Techniques de Paris: Au Pavillon Yougoslave. Les Beaux-Arts, *La Revue Moderne Illustrée des Arts et de la Vie*, XXXVII/23, 15. dec. 1937, pp. 18, 20.

¹⁹ MIKUŽ 1976, cit. n. 13, p. 121.

²⁰ Ibid.

²¹ Fr[anjo] BAŠ, Matej Stern v Mariboru. (Spomini), *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. s. I, 1951, p. 176.

²² Fr[anc] K. KOS, Sterneneve freske v mariborski Grajski kleti, *Kronika slovenskih mest*, VII/3, 1940, pp. 166–172.

²³ BAŠ 1951, cit. n. 21, p. 178.

²⁴ Franjo GOLOB, Sodobni in zgodovinski Maribor, *Večernik* [Maribor], XIV/135, 17. jun. 1940, p. 4. Franja Goloba, akademskega slikarja, ki je doštudiral v Zagrebu, omenja France Stelè v Sternenovem nekrologu kot

Malo pred tem so v Ljubljani člani Društva slovenskih likovnih umetnikov, ki je združevalo tudi mlajše ustvarjalce, dosegli, da so bili povabljeni na natečaj, ki ga je za sliko iz slovenske zgodovine za okrasitev Banovinske palače (današnje Predsedniške in vladne palače) oktobra leta 1938 razpisal ban dravske banovine dr. Marko Natlačen. Sternen se natečaja ni udeležil. Razlogov je lahko cela vrsta: morda kot nečlan društva ni bil upravičen do sodelovanja, v tistem času ga je zaposlovalo delo izven Ljubljane, vprašanje pa je tudi, če bi takrat sloviti, ugledni, sedemdesetemu letu starosti bližajoči se slikar sploh bil pripravljen tekmovati z mladimi. Tako je na prvem slovenskem javnem natečaju za zgodovinski prizor zmagal Gojmir Anton Kos.²⁵ Naslednje leto je sledil vnovičen poskus razpisa za samostojno umetnino z motivom iz slovenske zgodovine, ki se je končal neuspešno,²⁶ še enkrat, desetletje za tem, leta 1948, so slovenski slikarji Maksim Sedej, Marij Pregelj in Riko Debenjak dobili od ljubljanskega Magistrata neposredno naročilo za zgodovinski prizor, vendar so takrat v spremenjenih političnih in družbenih okoliščinah že začeli pred nikoli razjasnjenim pojmom zgodovinske teme postopoma prevladovati motivi iz komaj preživete zgodovine partizanskega odpora in narodnoosvobodilnega boja.²⁷

Sternenova slika, ki slavi prvi natis slovenske knjige v Ljubljani, tako ostaja redek in izjemen motiv, ikonografska posebnost, ki s tem, da povzdiguje srečen spoj kulture s kapitalom, kaže, kako se je mlado, vzpenjajoče se narodno gospodarstvo tridesetih let zavedalo, da lahko svojo samozavest črpa predvsem iz svoje kulturne zgodovine.

edinega njegovega učenca na področju restavratorstva. Goloba so že leta 1941 nemški okupatorji ustrelili kot talca, tako je Sternenov delo ostalo brez nadaljevalca. STELÈ 1951, cit. n. 13, p. 196.

²⁵ Nadja ZGONIK, *Podobe slovenstva*, Ljubljana 2002, p. 119. V poglavju Zgodovinski mit (pp. 118–126) je natančneje razložena problematika in zgodovina tega žanra pri nas.

²⁶ Stane MIKUŽ, Razstava slik in kipov. Z natečaja banovine za umetnostne podobe iz slovenske zgodovine, *Slovenec*, LXVIII/95a, 26. 4. 1939, p. 8; id., Razpis banovine za umetnostne podobe iz slovenske zgodovine, *Dom in svet*, LI/5, 1939, pp. 296–297.

²⁷ Jure MIKUŽ, Prvi poskus vpeljave zgodovinskega slikarstva v slovensko umetnost, *Kronika*, XXII/2, 1974, p. 126.

DAS GEMÄLDE „1575“ VON MATEJ STERNEN EIN SELTENES BEISPIEL DER HISTORISCHEN MALEREI IN SLOWENIEN

Nationales Bewusstsein und wirtschaftliche Entwicklung waren bei den Slowenen im 19. Jahrhundert noch nicht reif für die Bildung einer nationalen Kultur. Anregungen dazu kamen zwar aus den Reihen der Literaten, doch konnten ihnen die Politiker nicht Folge leisten. So waren die notwendigen Voraussetzungen für das Genre der historischen Malerei, die in anderen europäischen Nationen damals aufblühte, nicht gegeben. Nachdem die Slowenen nach dem Ersten Weltkrieg einem Staat angeschlossen worden waren, in dem sie eine relative Selbständigkeit genossen, gewann die malerische Darstellung von Themen der nationalen Geschichte an Aktualität. Zu diesem Zeitpunkt hatte sich die slowenische Malerei aber bereits soweit fortentwickelt, dass das erzählende historische Bild für die Künstler kein anziehendes Thema mehr war. Weil aber das Bedürfnis nach Werken, die nationale Helden und glorreiche geschichtliche Ereignisse darstellten, dennoch groß war, standen die Künstler vor dem Dilemma, mit welchen Motiven sie dieser Aufforderung Folge leisten sollten.

Die Slowenen bestimmen sich als eine kulturelle Nation, wobei die Sprache als Identifikationsmoment eine zentrale Rolle spielt. Die Reformation brachte im 16. Jahrhundert die ersten in slowenischer Sprache gedruckten Bücher hervor, weshalb die slowenischen Reformatoren als Begründer der slowenischen Sprache im Bewusstsein der Nation lebendig waren. Matej Sternens Ölbild *1575*, entstanden im Jahre 1937 als Entwurf für ein Wandgemälde, stellt ein seltenes ikonographisches Motiv dar: die Übergabe des ersten in Ljubljana gedruckten slowenischen Buches an den Mäzen. Damit verweist das Bild auf die Bedeutung der slowenischen protestantischen Literatur und auf die Abhängigkeit des nationalen Aufschwungs von wirtschaftlichem und gesellschaftlichem Gedeihen. Matej Sternen, ein Maler aus der Vierergruppe der slowenischen Impressionisten, schuf mit schnellen, entschlossenen Strichen eine mehrfigurige Komposition, die das Erbe des atmosphärischen Bildes aus der Zeit des Impressionismus bewahrte, und versuchte so, der konservativen künstlerischen Aufgabe einen stilistisch modernen Ausdruck zu verleihen. Anliegen des Malers und der Initiatoren war es, nach diesem Entwurf ein Wandgemälde in der Universitätsbibliothek zu schaffen, die in eben diesen Jahren nach Plänen von Josip Plečnik in Ljubljana gebaut wurde. Es blieb zwar nur bei dem Wunsch, aber Sternens Bild zeigt, dass sich die junge, wirtschaftlich emporsteigende Nation in den dreißiger Jahren darüber im Klaren war, dass sie ihr nationales Selbstbewusstsein vor allem aus der kulturellen Vergangenheit schöpfen konnte.

Abbildungen:

1. Matej Sternen, 1575 – *Der Drucker Mandeljc übergibt dem Mäzen Kiesel den Abdruck des ersten in Ljubljana hergestellten Buches*, 1937, Freskoentwurf, Bildgalerie der Akademie für bildende Kunst, Ljubljana (nach Kronika slovenskih mest, V/1, 1938, S. 32)
2. Matej Sternen, 1797 – *Der Drucker Egger bringt Baron Zois und seinem Freundeskreis den Bürstenabzug der Zeitung »Lublanske novize« von Valentin Vodnik*, 1937, Freskoentwurf, Aufbewahrungsort unbekannt (nach Kronika slovenskih mest, V/1, 1938, S. 32)
3. Matej Sternen, 1575 – *Der Drucker Mandeljc übergibt dem Mäzen Kiesel den Abdruck des ersten in Ljubljana hergestellten Buches*, 1937, Freskoentwurf, Bildgalerie der Akademie für bildende Kunst, Ljubljana (vor Restaurierung)